

**BUĞDAY ÜRETİCİLERİNİN YÖNETSEL, ÜRETİMSSEL,
İKTİSADİ VE PAZARLAMA PROBLEMLERİ ÜZERİNE KARS
İLİNDE BİR ARAŞTIRMA**

**A Study in Kars on The Managerial, Productional, Economics and
Marketing Problems of Wheat Producer**

Sebahattin YILDIZ

Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü
syildiz@kafkas.edu.tr

Yener PAZARCIK

Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Biga Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu,
Uluslar arası Ticaret ve Lojistik Bölümü
yenerpazarcik@gmail.com

Erkan TAŞKIRAN

Yrd. Doç. Dr., Düzce Üniversitesi
Akçakoca Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu
erkantaskiran@duzce.edu.tr

Ahmet DENİZ

Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
ahmetdenizz@hotmail.com

Nilgün BAYEZİT

İktisat Bilim Uzmanı
nlgnbayezit@hotmail.com

Özet

Araştırmanın amacı, Kars ilindeki çiftçi kayıt sistemine kayıtlı buğday üreticilerinin yaşadığı yönetsel, iktisadi, üretimsel ve pazarlama problemlerinin düzeyini belirlemektir. Araştırmanın önemi, tarım ve hayvancılığın ekonominin temelini oluşturduğu Kars ilindeki buğday verimini arttırıcı öneriler getiren ilk çalışma olmasıdır. Araştırmanın yöntemi, tanımlayıcı niteliktedir ve veri toplama yöntemi ankettir. Kolayda örnekleme yoluyla 150 çiftçiye ulaşılmıştır. Araştırmanın birinci bulgusuna göre, Kars ilinde buğday tarımı yapılmasını etkileyen unsurlar sırasıyla iklim koşullarının olumsuz etkisi, devlet desteğinin yetersiz olması ve gübre fiyatlarının pahalı olması şeklindedir. İkinci bulguya göre, Kars ilindeki çiftçilerin problemlerinin sırasıyla iktisadi, üretimsel, yönetsel ve pazarlama faktörleri olduğu bulunmuştur. Üçüncü bulguya göre, yönetsel problemlerin iktisadi, üretimsel ve pazarlama problemleri ile olumlu yönde ilişkileri varken, en yüksek ilişki iktisadi ve üretimsel problemler arasındadır. Pazarlama problemlerinin ise iktisadi ve üretimsel sorunlarla ilişkisi olmadığı ortaya çıkmıştır. Netice itibarıyla, bölgede oldukça düşük olan verimi arttırıcı öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çiftçiler, yönetsel, üretimsel, iktisadi, pazarlama problemleri

Abstract

The aim of this study is to determine the level of managerial, economic, production and marketing problems of wheat producers registered to the farmers registry system in Kars city. This is the first study bringing the suggestions to increase wheat productivity in Kars where the economy is based on agriculture and animal husbandry. The method of study is descriptive in nature and include questionnaire as a data collection method. 150 farmers were reached via convenience sampling. The first finding of the study is that factors affecting the poor wheat cultivation in Kars city are due to negative impact of climate conditions, inadequate state funding and expensive fertilizer prices. The second finding of the study is that economic, productive, managerial and marketing factors are respectively, the main problems of farmers in Kars. The third finding of the study is that managerial problems have a positive relationship with economic and productive problems while the highest relationship exists between economic and productive problems. On the other hand, marketing problems have no relationship with economic and productive problems. In conclusion, suggestions have been made to increase the productivity which is quite low in the region.

Keyword: Farmers, management, production, economics, marketing problems

GİRİŞ

Dünyada üretim tarımla başlamış ve tarımsal üretim tarih boyunca bütün canlılar için büyük önem taşımıştır. Tarım insan ve hayvan beslenmesinin ana kaynağı olduğundan dolayı tarımsal ürünler, insanlığın devamı için üretilmek zorundadır. Tarım, her ülkede kendi ekonomik yapısına özgü bir tarım politikası ile desteklenen bir sektördür. Tarım sektöründe uygulanmakta olan politikalarda temel amaç, örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulmasıdır.

Türkiye’de bir tarım ülkesidir. Elverişli coğrafi koşullara ve iklime, zengin bir toprak yapısına ve biyolojik çeşitliliğe sahip olan Türkiye’de, tarım önde gelen sektörlerden biridir. Türkiye’de tarım sektörü, insanların beslenmesi, istihdamı, ekonomiye katkısı ve ihracat potansiyeli bakımından büyük önem taşımaktadır. Türkiye, ekmeğin hammaddesi olan buğdayın anavatanı olarak kabul edilen Anadolu toprakları üzerine kurulu bir ülkedir. Anavatanı Anadolu olarak kabul edilen buğday üretimi ülkemizde önemli bir yere sahiptir. Türkiye, tarihi boyunca buğday konusunda kendine yeterli olabilmışken hızla artan ülke nüfusunun beslenme sorunlarının çözümünde, sınırlı olan tarım alanlarındaki bitkisel üretimin verimliliğini artırmak sorunu ile karşı karşıya kalmıştır.

Beslenmede en ön sırada gelen bitkilerden birisi olan buğday ürününden elde edilen un, bulgur, makarna, nişasta insan beslenmesinde kullanılırken buğday bitkisinin sapsarı hayvan beslenmesinde kullanılmaktadır. Bu nedenle gerek dünyada ve gerekse Türkiye’de özellikle buğday üretiminde herhangi bir nedenle azalma olduğunda gerek ekmek fiyatları veya gerekse undan yapılan gıda maddelerinin fiyatları yükselerek doğrudan herkesi etkilemektedir. Bu nedenle her ülke için buğday üretimi açısından yeterli olmak ve stoklarında yeterince buğday ürünü bulundurmak stratejik bir önem arz etmektedir.

Türkiye’de buğday verimi 2001 ve 2011 yılları arasında 208-251 kg/da arasında değişmişken aynı dönemde buğday verimi ortalama 226 kg/da olarak hesaplanmıştır. Kars ilinde ise aynı yıllarda buğday verimi 109-220 kg/da arasında değişmiş ve ortalama 147 kg/da olarak oldukça düşük düzeyde kalmıştır¹. Dolayısıyla verim düşüklüğünün nedenleri bu araştırmanın temel sorunsalı oluşturmaktadır ve Kars ilindeki buğday üreticilerinin yönetsel, üretimsel, iktisadi ve pazarlama problemlerini ortaya koymak bu araştırmanın temel *amacıdır*. Ayrıca buğday üreticilerinin demografik özelliklerine göre bu dört problemin farklılaşıp farklılaşmadığı araştırmanın diğer amacıdır. Bu araştırmanın en önemli *katkısı*, ekonomisinin temel sürücülerinden olan, tarım ve hayvancılığın ön planda olduğu, Türkiye’nin doğu illerinden birisi olan Kars ilindeki buğday verimini arttırıcı öneriler getiren ilk çalışma olmasıdır.

TEORİK ARKA PLAN

Türkiye’de Tarım ve Buğday Üretimi

Tarımsal faaliyetler insanın beslenme ve giyinme gibi acil ve diğer ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olduğundan insanlığın ilk iktisadi faaliyetleridir. Tarımsal faaliyetin gerçekleştirildiği ekonomik ünitelerden her birine tarım işletmesi ve bu işletmeleri işletenlere çiftçi denilmektedir. *Çiftçi* işletmesinde bizzat çalışır ve yaptığı tarımsal faaliyetin tüm sorumluluklarını taşır². Türkiye’de aktif nüfusun büyük bir çoğunluğu tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Tarım sektörü, Türk toplumunun gıda ihtiyacını karşılayan hayati bir öneme sahiptir. Türkiye’nin önemli bir döviz kaynağıdır. Türkiye’nin iç ticaretinde ticari faaliyetlerin belkemiğini oluşturmaktadır. Ulaştırma faaliyetlerinde de tarım ürünlerinin taşınması

¹ TÜİK; 2012: “Bitkisel Üretim İstatistikleri Veri Tabanı”
<http://www.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul> (08.01.2012)

² ERKUŞ, A.-BÜLBÜL, M.-KIRAL, T.-AÇIL, F.- DEMİRCİ, R. 1995: **Tarım Ekonomisi**, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Eğitim Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları No:5, Bizim Büro Basımevi, Ankara. s. 2.

önemli bir yer tutmaktadır³.

Buğday (*Triticum*), buğdaygiller (*Poaceae*) familyasından olup, bütün dünyada en fazla üretilen ve tüketilen bir hububat çeşididir. Tarımsal hammaddeler içinde besin maddesi olarak kullanılanların en önemlisi buğdaydır. Günümüzde dünya nüfusu, günlük enerji gereksiniminin %60'dan fazlasını hububattan, özellikle de buğdaydan sağlamaktadır⁴.

Türkiye, dünya buğday ekim alanının %3,8'ine sahiptir. Ülkemizde buğday; toplam işlenen tarım alanlarının yaklaşık %38'ini, tahıl ekili alanların ise yaklaşık %67'sini kaplamaktadır⁵. Ülkemiz hububat piyasalarına bakıldığında, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, 2006 yılında 20 milyon ton civarında olan buğday üretimi yaşanan olumsuz iklim şartları nedeniyle 2007 yılında 17,23 milyon tona düşmüştür. 2008 yılı buğday üretimi 17,78 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılı buğday üretimi ise 20,60 milyon tondur. Ülkemizde üretilen buğdayın *pazarlanma oranı* %70, arpanın ise %50 seviyelerindedir. Pazara çıkan ürünün, toplam üretim içindeki payı ise %65-70'tir⁶.

Türkiye'de 2010/2011 yılında buğday ekilen alanlardaki iklim koşulları nedeniyle verim düşmüş, bundan dolayı buğday üretimi geçen yıla göre 940 bin ton azalarak 19,67 milyon tona gerilemiştir. Buğday üretimi, stoklar ve *ithalattaki artış* sonucu toplam buğday arzı bir önceki seneye göre bir miktar artmıştır. Buğday ihracatının azalması nedeniyle buğday kullanımı da düşmüştür⁷. Ayrıca kaliteli buğday ihtiyacı, ürün hastalıklarının önlenememesi, un depolama ve korumadaki yetersizlikler buğday ithalatının artmasındaki nedenlerdendir. Buğday ithalatı sadece üretimin yetersizliği nedeniyle değil aynı zamanda kaliteli buğday ihtiyacı nedeniyle de yapılmaktadır. Ekmeklik buğday ithalatı çoğunlukla Rusya Federasyonu,

³ UÇTU, R.- YAPAR, S. 2004: "AB'ye Üyelik Sürecinde Türk Tarımının AB'ye Entegrasyonu ve Türk Tarım Politikalarında Değişim Eğilimleri", **Uludağ Üniversitesi Ulusal Genç Bilim Adamları Sempozyumu; Değişen Dünyada Türkiye'nin Önemi**, Bursa: Cilt 1, 6-7 Mayıs, s. 219.

⁴ AKBAŞ, B.-DİĞDEM, İ.-ÜFTADE, G. 2005: "Orta Anadolu Bölgesinde Tohumluk Olarak Kullanılan Buğday Tohumlarında Virüs Varlığı,"**Bitki Koruma Bülteni**, 45(1-4), s. 56.

⁵ T.C. TOPRAK MAHSÜLLERİ OFİSİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (TMO), 2011: "**2010 Yılı Hububat Raporu**", Ankara, Ağustos. s. 4.

⁶ T.C. TOPRAK MAHSÜLLERİ OFİSİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (TMO), 2010: "**Staretejik Plan (2010-2014)**", Ankara. s. 54.

⁷ DEMİR, A. 2011: "**Buğday Durum ve Tahmin:2007/2008 Raporu**", Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, TEAE, Yayın No: 158, s. 4.

Almanya, Kazakistan, Ukrayna, Litvanya, Moldova, Macaristan, Bulgaristan, ABD ve Letonya'dan, makarnalık buğday ithalatı ise Yunanistan, Kanada, İspanya, Fransa, Kazakistan ve İtalya'dan yapılmaktadır⁸.

Buğday Üretimini Etkileyen Yönetmel, Üretimsel, İktisadi ve Pazarlama Faktörleri

Buğday üretimini etkileyen faktörler, “su yetersizliği, su kirliliği, fiyat politikaları, gübrenin pahalılığı, gübre miktarı, zirai ilaçların pahalılığı, tohum çeşidinin fazla olması, buğday ithalatı, münavebeye uyulmaması, arazilerin parçalı olması, pazarlama sorunları, unlu gıda tüketiminin artması, çiftçinin eğitimi, verim düşüklüğü” şeklinde ele alınabilir⁹.

Bu faktörler ve örgütsel bağlamda değerlendirildiğinde buğday üretimini etkileyen diğer faktörler 4 başlık altında toplanabilir. Bunlar:

- *Yönetmel faktörler* (çiftçinin eğitilmiş olması, profesyonel yönetim anlayışı ile üretim yapma, yeni teknoloji takibi, devlet ve bireylerce planlama ve denetim yapılması, nadasa bırakma ve teknik eleman sayısının yeterliliği ve üreticilere ulaşması),

- *Üretimsel faktörler* (iklim koşulları, verim düşüklüğü, gübre miktarı, su yetersizliği, su kirliliği, arazilerin parçalı oluşu ve tohum çeşidi),

- *İktisadi faktörler* (devlet desteğinin yeterliliği, girdi fiyat politikaları, gübre pahalılığı, tarım araçlarının pahalılığı, zirai ilaç pahalılığı),

- *Pazarlama faktörleri* (buğday ithalatı, unlu gıda tüketiminin artması, dağıtım ve satış imkanlarının zorluğu) olarak sınıflandırılabilir.

Yönetmel Faktörler

Eğitim desteği: Teknik eleman imkanları ve profesyonel eğitim verilmesi buğday verimini etkileyen yönetmel faktörlerdendir. Üreticilere verilen eğitimin yetersiz olması verimi düşürdüğünden, üreticilere daha iyi eğitim verilmeli ve üretici bilinçlenmelidir. Gübre kullanımı, zararlılara karşı yapılacak ilaçlama konularında, tohumluk kullanımında, ekim için toprak

⁸ ORTA ANADOLU İHRACATÇI BİRLİKLERİ GENEL SEKRETERLİĞİ 2010: “Değirmencilik Ürünleri Sektör Raporu”, Haziran 2010, s. 10.

⁹ KONYALI, S.- GAYTANCIOĞLU, O. 2007: “Türkiye’de Buğdayda Uygulanan Tarım Politikaları ve Trakya Bölgesi Buğday Üreticilerinin Sorunları”, **Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi**, 4(3), s. 256.

tahlillerinin yaptırılmasının gerekliliği gibi konularda ziraat mühendislerinin üreticiye doğru bilgiyi vermeleri ve onları yönlendirmeleri üretimlerinin verimini arttıracak yönetsel faktörlerdendir.

Teknik eleman: Teknik elemana ulaşım konusu buğday verimini etkileyen yönetsel unsurdur. Teknik elemanların yeterli olarak çiftçilere ulaşmaları, buğdayın kaliteli üretimini ve verimini etkilemektedir.

Nadasa bırakma: Nadas-ekim sisteminin uygulandığı kurak yarı kurak bölgelerde, toprak işleminin amacı yabancı otları yok etmek, toprakta suyu biriktirmek ve korumak, aynı zamanda da iyi bir tohum yatağı hazırlamaktır. Erozyona yol açmayacak toprak işleme yöntemlerinin uygulanması da önemlidir. Toprak işlemede, toprağı altüst etmeyen, devirmeyip alttan işleyen aletler kullanılmalıdır¹⁰. Nadasa bırakmanın bilinçli yapılması buğday verimini etkileyen yönetsel faktörlerden birisi olabilir.

Yeni teknoloji takibi: Tarımsal verimliliği etkileyen faktörlerin başında tarımsal teknolojinin yaygın kullanımı gelmektedir. Modern tarım araçlarının kullanılması konusunda geçmişe oranla kısmi bir ilerleme olmakla birlikte yeterli olmayabilir. Buna rağmen, Doğu Anadolu Bölgesi diğer bölgelere göre az gelişmiş bir niteliğe sahip olduğundan, Kars ili tarımsal araç-gereç kullanımı bakımından, özellikle traktör sayısında diğer bölge illerinin birçoğuna göre daha iyi durumdadır. Doğu Anadolu Bölgesi traktör varlığının yaklaşık %10'u Kars ilindedir. İl tarımsal araç-gereç sayısının ülke içindeki payı ise çok düşük oranlardadır¹¹. Kars İli'nde tarımsal alet ve makineler adedine bakıldığında 6.505 adet traktör, 6.475 adet pulluk, 2.340 adet gübre dağıtma makinesi vardır. Su pompası 768 adet, ekim makinesi 173 adettir¹². Kars ilinde ise traktör başına düşen arazi 47,2 hektardır. Coğrafi yapının elverişsizliği, geleneksel üretim tekniklerinin yaygınlığı, işletmelerin küçük ve arazilerin parçalı oluşu, makine kullanımının düşük seviyede kalmasına neden olmaktadır¹³. Tarım

¹⁰ T.C. ERZURUM VALİLİĞİ İL GIDA, TARIM VE HAYVANCILIK MÜDÜRLÜĞÜ 2008: "Buğday Yetiştiriciliği," Çiftçi Eğitimi ve Yayım Şube Müdürlüğü, Erzurum. s. 1.

¹¹ BOYA, O.L-KAFALI, M.A. 2008: **Kars Stratejik Gelişme Raporu**, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Ankara, s.29.

¹² TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) 2010: **Bölgesel Göstergeler TRA2 Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan 2009**, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara Nisan. s. 116.

¹³ T.C. SERHAT KALKINMA AJANSI-SERKA 2010: **TRA2 Düzey 2 Bölgesi (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars) 2010-2013 Bölge Planı**, Ekim, Kars, s. 53.

sektöründe modern araç ve gereçler kullanmak ve üretim teknolojilerini yenilemek verimi arttıracaktır.

Üretimsel Faktörler

İklim: Buğday bitkisi yetiştirme döneminin ilk devrelerinde düşük sıcaklık ve bol nemli hava istemektedir. Üreticilerinin kendi bölgelerine adapte olabilen doğru tohumluğu seçmeleri, şiddetli kış soğuklarında, buğday ürünlerinin don zararından korunmasını sağlayacaktır¹⁴. Kars ilinde kış mevsiminin uzun ve sert geçmesinden dolayı tarım arazilerinin büyük bir kısmında bölgeye adapte olmuş tahıl çeşitleri ve yem bitkileri yetiştirilmektedir. Kars ilinde tarım ürünleri üretiminin genel trendine bakıldığında tarla ürünleri üretiminde gerek ekiliş alanı, gerekse üretim bakımından tahıllar ilk sırada gelmektedir.

Arazi yapısı: Arazi yapısı buğday üretimi için önem arz etmektedir. Kars ili arazisinin ilçelere göre dağılımı incelendiğinde, en büyük tarım arazisine 70.859,5 hektar arazi varlığıyla Merkez ilçenin sahip olduğu görülmektedir. İlin ana gelir kaynağı olarak hayvancılık sektörü dikkate alındığında çayır-mera arazisi de büyük önem arz etmektedir¹⁵. Arazilerin çok parçalı olması üreticiler açısından büyük problemdir.

Tohum: Buğday tarımında bol ve kaliteli ürün alabilmek için yetiştirilecek çeşit ve ekilecek tohumun kalitesinin önemi çok büyüktür. Kars Valiliği İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü'nden alınan verilere göre 2011 yılında Tohum desteği 6 kişi Arpaçay ilçesinden ve 4 kişi Selim ilçesinden olmak üzere toplamda 10 kişiye 316,48 dekar için 1.794,09 TL olarak gerçekleşmiştir¹⁶. Kullanılan tohum çeşidi olarak ekmeçlik buğday üretilmektedir.

Sulama: Ülkemizde buğday genellikle sulamasız olarak yetiştirilmektedir. Sulama imkânının olduğu yerlerde buğday, sapa kalkma ve çiçeklenme dönemlerinde sulanmalıdır. Fakat kurak geçen yıllarda bu kritik dönemler beklenmeden bitki strese girdiği zaman sulama yapıldığı söylenebilir¹⁷.

¹⁴ SÜZER S. 2004: Buğday Tarımı, Ege Üniversitesi Tarımsal Uygulama ve Araştırma Merkezi Çiftçi Broşürü; 51, Nisan, İzmir, s. 1.

¹⁵ T.C. KARS VALİLİĞİ İL GIDA, TARIM VE HAYVANCILIK MÜDÜRLÜĞÜ, "2007 Faaliyet Raporu", Kars, s. 18.

¹⁶ T.C. KARS VALİLİĞİ İL GIDA, TARIM VE HAYVANCILIK MÜDÜRLÜĞÜ, (Mülakat; İbrahim Sarıaltın (Ziraat Mühendisi) ve Recep Çevik (Ziraat Mühendisi)), 06.02.2012.

¹⁷ T.C. ERZURUM VALİLİĞİ İL GIDA, TARIM VE HAYVANCILIK

Gübre: Buğday, gübreye genellikle iyi tepki gösteren bir bitkidir. Azotlu gübrenin yarısı, fosforlu gübrenin tamamı ekimle birlikte verilmelidir. Azotlu gübrenin diğer yarısı ise kardeşlenme döneminde üst gübre olarak verilmelidir. Buğday üretiminde en yoğun olarak kullanılan azotlu gübre %33 N Amonium Nitrattır ve %21 N Amonium Sülfattır. İçinde azot, fosfor ve potasyumu bir arada bulunduran ve kompoze olarak adlandırılan ve bitki büyümesinde önemli yer tutan gübrelere DAP yoğun olarak kullanılmaktadır¹⁸.

İktisadi Faktörler

Devlet desteği: “Çiftçi Kayıt Sistemine Dahil Olan Çiftçilere Mazot, Gübre ve Toprak Analizi Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ” 15.03.2011 tarih 27875 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiş ve buğdayda, mazot desteği 3,75 TL/Dekar, kimyevi gübre desteği 4,75 TL/Dekar ve toprak analizi yaptıran çiftçilere (50 dekar üzeri arazilerde) 2,5TL/Dekar olarak belirlenmiştir¹⁹. 2010/2011 üretim sezonunda 550 TL/Ton olarak açıklanan TMO (Toprak Mahsulleri Ofisi) destekleme alım fiyatları, 2011/2012 üretim sezonunda 605 TL/ton olarak açıklanmıştır. Yine bir önceki üretim sezonunda 50 TL/ton olan fark ödemesi destekleri, 2011/2012 üretim döneminde de aynı kalmıştır²⁰.

Girdi fiyat politikaları: Girdi fiyatlarının yüksekliği buğday üretimini etkileyen iktisadi unsurlardandır. Buğday üreticileri harcadıkları emeğin karşılığında elde edilen gelirin çok düşük olmasından dolayı buğdayın satış fiyatlarından memnuniyetsiz olmaktadır. Buğday maliyeti buğday satış fiyatından daha yüksektir. Belirlenen buğday fiyatı girdi fiyatlarına göre üreticilere düşük gelmektedir. Girdi fiyatları yüksek olduğu zaman üreticiler girdileri satın alırken zorlanmaktadır.

Pazarlama Faktörleri

İthalat: İthalatın yüksek olması buğday üretimini etkileyen pazarlama unsurlarındandır. Türkiye buğdayda kendine yeterli sayılabilecek ülkelerden biri olmasına rağmen, aynı kalite ve standartta buğdayın düzenli

MÜDÜRLÜĞÜ 2008: 1.

¹⁸ BOR, Ö. 2005: “Doğrudan Gelir Desteği Sistemi Sonrasına Bir Bakış”, Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi, 5(9), s. 44.

¹⁹ T.C. TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI 2011: Çiftçi Kayıt Sistemine Dahil Olan Çiftçilere Mazot, Gübre ve Toprak Analizi Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ, Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, **Resmi Gazete**, Tebliğ No;2011/15, Sayı 27875, 15 Mart 2011, s. 2.

²⁰ DEMİR, A. 2011: 9.

ve istenilen miktarda yurt içinden temin edilememesi nedeniyle ithalata başvurmaktadır. Un ve makarna sanayicileri ithal ettikleri kaliteli buğdayla yerli buğdayı karıştırarak işleme yoluna gitmektedirler²¹. Bazı yıllar yaşanan kuraklık ve kalite sorunları nedeniyle talep karşılanamamakta ve ithalat yapılmaktadır. Bazı yıllardaki kuraklık ve iklim değişiklikleri nedeni ile buğday üretiminin azalması ve üretimin iç piyasa ihtiyaçlarını karşılamada kullanılması buğday ihracatının azalmasına ve ithalatın artmasına neden olmuştur²².

Dağıtım/satış: Dağıtım ve satış olanakları buğday üretimini etkileyen pazarlama faktörlerindedir. Tarım ürünlerinin korunup saklanmaları ve pazarlama olanakları zor olabilmektedir.

Unlu gıda tüketiminin artması: Günlük enerji gereksiniminin önemli bir oranı buğdaydan sağlanmaktadır. Dolayısıyla buğday tüketiminin artması üretimi etkileyecektir.

Yazın Taraması

Yazında buğday üretimi ve üreticilerin sorunları ile ilgili çalışmalar; bu araştırmanın tartışma kısmında daha ayrıntılı incelenen Konyalı ve Gaytancıoğlu (2007)'nin “Türkiye’de Buğdayda Uygulanan Tarım Politikaları ve Trakya Bölgesi Buğday Üreticilerinin Sorunları”, Demir (2007)'nin “Buğday” ve Süzer (2004)'in “Buğday Tarımı” isimli çalışmalarıdır. İlgili yazın incelendiğinde buğday üreticilerinin yönetsel, üretimsel, iktisadi ve pazarlama problemlerinin incelenmesi konusu eksik kalmıştır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın amacı, Kars ilindeki buğday üreticilerinin yaşadığı *yönetsel, üretimsel, iktisadi ve pazarlama problemlerinin* düzeyini belirlemek ve demografik özelliklere göre bu değişkenlerdeki farklılıkları ortaya çıkarmaktır. Araştırma tanımlayıcı ve ampirik şekilde tasarlanmıştır. Araştırmada veri toplama yöntemi ankettir. Anket sorularının hazırlanmasında Konyalı ve Gaytancıoğlu (2007)'nin buğday tarımını etkileyen faktörleri tespit etmekte kullanılan sorulardan kısmen yararlanılmıştır. Buğday tarımının genel özelliklerini ortaya çıkarabilmek ve üreticilerin buğday tarımından beklentilerini neler olduğunu tespit edebilmek için üreticiler ile birebir görüşme yoluyla anket yapılmıştır. Araştırma

²¹ DEMİR, A. 2007: “**Buğday**”, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, **T.E.A.E-BAKİŞ**, Sayı 9, Nüsha 1, Haziran 2007, 4.

²² ORTA ANADOLU İHRACATÇI BİRLİKLERİ GENEL SEKRETERLİĞİ 2010:

kesitsel niteliktedir. 2011 yılına ait bir fotoğraf çekilmiştir.

Araştırmanın evrenini Kars ilinde *Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS)*'ne kayıtlı 4.670 çiftçi oluşturmaktadır ve kolayda örnekleme yoluyla 150 gözleme ulaşılmıştır. Bu örnek evreni temsil etmektedir²³. Veriler SPSS 16.0 programında enformasyona dönüştürülmüştür. Araştırmada kullanılan analizler faktör analizi, güvenilirlik analizi, korelasyon analizi, farklılık analizleri (t testi ve Anova) ve tanımlayıcı istatistiklerdir. Araştırmanın sınırları sadece Kars ilindeki buğday üreticilerini kapsaması ve zaman-maliyet kısıtı nedeniyle sınırlı gözleme ulaşılmıştır.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Kars İli merkez köylerinde ankete katılan çiftçilerin demografik özellikleri şu şekildedir. Çiftçilerin %66,3'ü 51 yaş ve üstünde, %33,7'si ise 50 yaş ve altında; %86'sı ilköğretim mezunu %14'ü lise ve üstü eğitim düzeyinde; %53'ü 100 dekar ve daha fazla araziye sahip, %47'si 99 dekar ve daha az araziye sahip ve %99'unun çiftçilik baba mesleği iken %1'inin çiftçilik baba mesleği değildir.

Tablo 1: Buğday Üretimini Etkileyen Unsurlara Özgü Tanımlayıcı İstatistikler

Kısaltma*	İfadeler	Ortalama	Standart Sapma	Önem Sırası
S21.1Ü	Su Yetersizliği	3,7800	1,24172	12
S21.2Ü	Su Kirliliği	3,2467	1,33581	16
S21.3P	Fiyat Politikaları	4,6467	,62538	8
S21.4İ	Gübre Pahalılığı	4,9000	,30101	3
S21.5Ü	Gübre Miktarı	3,9467	1,09781	11
S21.6İ	Zirai İlaç Pahalılığı	3,0333	1,66857	18
S21.7Ü	Tohum Çeşidi	1,4867	,75739	24
S21.8P	Buğday İthalatı	4,2800	1,09373	9
S21.9Y	Nadasa Bırakma	3,5400	1,13297	14
S21.10Ü	Arazilerin Parçalı Oluşu	3,2200	1,18644	17
S21.11P	Dağıtım/Satış İmkani	2,1133	1,19584	22
S21.12P	Unlu Gıda Tüketiminin Artması	2,9200	1,09618	20
S21.13Y	Çiftçinin Eğitilmiş Olması	4,8267	,54028	5
S21.14Ü	Verim Düşüklüğü	4,8533	,51012	4

²³ SARUHAN, Ş. C.-ÖZDEMİRCİ, A. 2005: **Bilim, Felsefe ve Metodoloji**, Alkım Yayınları, İstanbul, s. 118.

S21.15Ü	İklim Koşulları	4,9600	,19662	1
S21.16Y	Profesyonel Yönetim Anlayışı ile Üretim Yapma	4,8067	,50096	7
S21.17P	Reklam/Tutundurmanın Etkisi	1,5733	1,02549	23
S21.18Y	Teknik Eleman Yetersizliği	3,4400	1,17856	15
S21.19İ	Devlet Desteği	4,9133	,28229	2
S21.20Y	Devlet ve Bireylerce Planlama ve Denetim Yapılması	3,7667	1,05815	13
S21.21İ	İhracat Yetersizliği	2,6400	1,19439	21
S21.22İ	Buğdayın Katma Değeri/Milli Gelire Katkısı	2,9400	,97781	19
S21.23İ	Tarım Araçlarının Pahalılığı	4,8133	,66943	6
S21.24Y	Yeni Teknoloji Takibi	4,1667	1,07076	10

* Ü:Üretim, P: Pazarlama, Y: Yönetim, İ: İktisadi

Kars ilinde buğday tarımı yapılmasını etkileyen en önemli faktörler sırasıyla “iklim koşullarının olumsuz etkisi”, “devlet desteğinin yetersizliği”, “gübre fiyatlarının pahalı olması” ve verim düşüklüğü gelmektedir. Tohum çeşidi, reklam/tutundurma, dağıtım/satış imkanları ise önemsiz düzeydedir.

Tablo 2: Muhtemel Problemlerin Öncelik Sıralaması

Problemler *	N	%	Öncelik Sıralaması
Girdi fiyatları pahalı (Gübre, Mazot, İlaç)	88	59	1
Devlet yetersiz girdi desteği sağlıyor	45	30	2
Rekabete ve ithalata dayanmıyoruz	31	21	3
Ürünün fiyatı düşüktür, değerinde satılmıyor.	17	11	4
Devlet yetersiz alım yapıyor	4	3	5

* Birden fazla cevap verilmiştir.

“Çiftçilerin muhtemel problemleri nelerdir” sorusuna verilen cevaplar Tablo 2’de gösterilmiştir. Çiftçilerin muhtemel problemlerinden birincisi %59 oranla “girdi fiyatlarının pahalılığı (gübre, mazot, ilaç)”, ikincisi %30 oranla “devletin yetersiz girdi desteği sağladığı”, üçüncüsü ise %21 oranla rekabet ve ithalata dayanamamadır.

Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi

Geçerlilik için uzman görüşü (face validity) alınmış ve faktör analizi (yapı geçerliliği) yapılmışken, güvenilirlik için ise Cronbach Alphas (iç

tutarlılık) katsayısına bakılmıştır.

KMO testi 0,67 ve Bartlett testi anlamlıdır (Chi-Square=1059,13; sig = ,000). Yapılan varimax rotasyonlu faktör analizi sonucuna göre *Açıklanan Toplam Varyans* 52,07 olup çiftçilerin problemleri Tablo 4’de görüldüğü gibi 4 faktöre yüklenmiştir. Bu faktörler Yönetmel, İktisadi, Üretimsel ve Pazarlama olarak isimlendirilmiştir.

Tablo 3: Çiftçilerin Problemleri Üzerine Faktör Analizi

İfadeler	Boyutlar			
	Yönetmel	İktisadi	Üretimsel	Pazarlama
Teknik eleman az Y18	,831			
Planlama, denetim Y20	,694			
Profesyonel üretim Y16	,640			
Eğitim Y13	,636			
Yeni teknoloji Y24	,593			
Nadas Y9	,526			
Zirai ilaç pahalılığı İ6		,752		
Devlet desteği İ19		,560		
Tarım araç pahalılığı İ23		,544		
Gübre pahalılığı İ4		,512		
Su kirliliği Ü2			,928	
Su yetersizliği Ü1			,892	
Gübre miktarı Ü5			,736	
İklim koşulları Ü15			,567	
Verim düşüklüğü Ü14			,518	
Reklam/tutundurma P17				,872
Dağıtım/satış P11				,864
Unlu gıda tüketimi P12				,670
Açıklanan Varyans	15,03	13,59	12,15	11,30

Tablo 4: Güvenilirlik Analizi

Ölçeklerin Güvenilirliği ve Ortalama Skorları					
Boyutlar	N	Ortalama	Standart Sapma	Cronbach's α	Sıralama
İktisadi	150	4,415	,444	,55	1
Üretimsel	150	4,157	,677	,72	2
Yönetsel	150	4,091	,529	,54	3
Pazarlama	150	2,202	,788	,52	4

Tablo 4 incelendiğinde faktörlere ilişkin Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayıları hesaplaması sonucunda faktörlerin güvenilirliklerinin sosyal bilimlerde makul kabul edilen %50 değerinin üzerinde olduğu görülebilmektedir²⁴. Görüldüğü gibi ölçeğin içerik ve yapı açısından seçilen örneklem üzerinde geçerli ve güvenilir olduğu söylenebilir.

Ayrıca her bir faktöre ait *Ortalama Skorları* incelendiğinden Kars ilindeki çiftçilerin problemlerinin sırasıyla iktisadi, üretimsel, yönetsel ve pazarlama şeklinde olduğu bulunmuştur.

Korelasyon Analizi

Değişkenler arası ilişkileri incelemek üzere Pearson korelasyon analizi yapılmış ve Tablo 5'de raporlanmıştır

Tablo 5: Değişkenler Arası İlişkiler

DEĞİŞKENLER	Yönetsel	İktisadi	Üretimsel	Pazarlama
Yönetsel	1			
İktisadi	,172*	1		
Üretimsel	,270**	,563**	1	
Pazarlama	,228**	,049	-,037	1

Korelasyon analizi tablosu incelendiğinde yönetsel problemlerin iktisadi, üretimsel ve pazarlama problemleri ile olumlu yönde ilişkileri varken, en yüksek ilişki (.563) iktisadi ve üretimsel problemler arasındadır.

²⁴ NUNNALLY, J.C. 1978: **Psychometric Theory**, Second Edition, McGraw-Hill, New York, s. 701; ALTUNIŞIK, R.-COŞKUN, R.-BAYRAKTAROĞLU, S.-YILDIRIM, E. 2004: **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, SPSS Uygulamalı**, Sakarya Kitabevi, Sakarya, s. 115; SARUHAN, Ş. C.-ÖZDEMİRCİ, A. 2005: 118.

Pazarlama problemlerinin ise iktisadi ve üretimsel sorunlarla ilişkisi olmadığı ortaya çıkmıştır.

Farklılık Testleri

Çiftçilerin demografik özelliklerine göre Yönetsel, İktisadi, Üretimsel ve Pazarlama sorunlarının farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir.

Yaşa ve eğitime göre yönetsel, iktisadi, üretimsel ve pazarlama faktörleri farklılık göstermemiştir ($p>0,05$).

Tablo 6’da gösterildiği gibi sahip olunan dekarara göre ise yönetsel ve pazarlama faktörleri farklılık göstermektedir.

Buna göre 100 dekar ve daha üstünde araziye sahip olanlar daha az dekar araziye sahip olanlara göre yönetsel ve pazarlama faktörlerine daha fazla önem vermektedir.

Tablo 6: Arazi Genişliğine (Dekara) Göre Farklılık Testleri (t testi)

Bağımlı Değişkenler	Bağımsız Değişken (Arazi genişliği)	N	A.O	t Değeri	P değeri
Yönetsel faktörler	99 dekar ve daha az	71	3,92	-3,864	,000
	100 dekar ve daha fazla	79	4,24		
İktisadi faktörler	99 dekar ve daha az	71	4,35	-1,651	,101
	100 dekar ve daha fazla	79	4,47		
Üretimsel faktörler	99 dekar ve daha az	71	4,08	-1,250	,213
	100 dekar ve daha fazla	79	4,22		
Pazarlama faktörleri	99 dekar ve daha az	71	2,01	-2,824	,007
	100 dekar ve daha fazla	79	2,37		

Tablo 7’ye göre ÇKS dışında bir birliğe üye olanlar ile olmayanların üretimsel faktörlere bakış açıları farklılık göstermektedir.

ÇKS dışında herhangi bir üyeliği olmayanlar, üyeliği olanlara göre Üretimsel faktörlere daha önem vermektedir.

Tablo 7: ÇKS Dışında Üyeligi Olma Durumuna Göre Farklılık Testleri

Bağımlı Değişkenler	Bağımsız Değişken (ÇKS Dışında Üyelik)	N	A.O	t Değeri	P değeri
Yönetimsel faktörler	Evet	52	4,10	,192	,848
	Hayır	98	4,08		
İktisadi faktörler	Evet	52	4,43	,450	,653
	Hayır	98	4,40		
Üretimsel faktörler	Evet	52	3,94	-2,900	,010
	Hayır	98	4,27		
Pazarlama faktörleri	Evet	52	2,33	1,563	,120
	Hayır	98	2,13		

Tablo 8'e göre tarıma geri yatırım yapma oranına göre Üretimsel ve Pazarlama faktörleri farklılık göstermektedir. Üretimden kazandığının %5 ve altı oranını, %6-%14'ünü ve %15 ve üzerini tekrar tarıma yatıranlar arasında Üretimsel ve Pazarlama faktörlerindeki farklılığın hangi gruplar arasında olduğunun analizi için Grup varyansları homojen olmadığından Tamhane testi yapılmıştır. Buna göre %5 ve altı oranda tarıma geri yatırım yapanlar %6-%14 oranında geri yatırım yapanlara göre üretimsel faktörlere daha fazla önem vermektedir. Ayrıca %5 ve altı oranda tarıma geri yatırım yapanlar diğerlerine göre daha az oranda pazarlama faktörlerine önem vermektedir.

Tablo 8: Tarıma Geri Yatırım Yapma Oranına Göre Farklılık Testleri

Bağımlı Değişkenler	Bağımsız Değişken (Tarıma yatırım oranı)	N	A.O	F Değeri	P değeri
Yönetimsel faktörler	%5 ve altı	67	4,03	1,426	,244
	%6-%14	48	4,07		
	%15 ve üzeri	35	4,21		
İktisadi faktörler	%5 ve altı	67	4,44	,905	,407
	%6-%14	48	4,35		
	%15 ve üzeri	35	4,45		
Üretimsel faktörler	%5 ve altı*	67	4,33	5,740	,004
	%6-%14	48	3,91*		
	%15 ve üzeri	35	4,14		
Pazarlama	%5 ve altı*	67	1,92	12,399	,000

faktörleri	%6-%14	48	2,23*		
	%15 ve üzeri	35	2,68*		

* Tamhane testi sonucu grup farklılıklarını ifade etmektedir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Tarım sektörünün ve ekonomisinin temel taşlarından birisi ve temel besin maddesi olan buğdayın incelendiği bu çalışmada Kars ilinde buğdayın verim düşüklüğünün yönetsel, üretimsel, iktisadi ve pazarlama boyutunda bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

Genel itibariyle, Kars ilinde buğday üreticilerinin temel problemleri sırasıyla “iklim koşullarının olumsuz etkisi”, “devlet desteğinin yetersizliği”, “gübre fiyatlarının pahalı olması” ve “verim düşüklüğü” olarak bulunmuştur. Tohum çeşidi, reklam/tutundurma, dağıtım/satış imkânları ise üreticilerin en az önem verdiği unsurlardır.

Spesifik anlamda ise, Kars ilindeki buğday üreticilerinin problemleri, önem sırasına göre iktisadi, üretimsel, yönetsel ve pazarlama boyutları olarak bulunmuştur.

Ayrıca yönetsel problemlerin iktisadi, üretimsel ve pazarlama problemleri ile olumlu yönde ilişkilerinin olduğu ve en yüksek ilişkinin iktisadi ve üretimsel problemler arasında olduğu gözlenmiştir. Pazarlama problemlerinin ise iktisadi ve üretimsel sorunlarla ilişkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır. *Bu bulgu yorumlandığında*, çiftçiler ürettikleri buğdayı kendi ekme yapımı, tohum olarak kullanım ya da hayvan yemi olarak kullanmaları sebebi ile pazarlama probleminin iktisadi ve üretimsel problemlerle ilişkisi ortaya çıkmamış olabilir.

Yine 100 dekar ve daha üstünde araziye sahip olanlar daha az dekar araziye sahip olanlara göre yönetsel ve pazarlama faktörlerine daha fazla önem vermektedir. *Bu bulgu yorumlandığında*, 100 dekarın üzerinde arazi sahipleri üretim fazlasını satabilmek için pazarlama faktörlerine, üretimi arttırmak için yönetsel faktörlere daha fazla önem vermektedir.

ÇKS dışında herhangi bir üyeliği olmayanlar, üyeliği olanlara göre Üretimsel faktörlere daha önem vermektedir. *Bu bulgu yorumlandığında*, ÇKS dışında bir birliğe üye olanlar (damızlık ve süt birliğine vb), hayvancılığa daha fazla önem verdikleri için bitki üretimine daha az önem verebilmektedirler.

Üretimden kazandığının %6 ve üzeri oranını tarıma geri yatırım yapanlar daha az orandakilere göre pazarlama faktörlerine daha fazla önem

vermektedir. *Bu bulgu yorumlandığında*, tarıma daha fazla yatırım yapanların bu işi ticari anlamda düşündüğü söylenebilir.

İktisadi Problemler

Buğday üreticilerin birinci sıradaki en önemli problemleri iktisadi boyut altında toplanmıştır. Bunlar “devlet desteğinin yetersizliği”, “gübrenin ve tarım araçlarının pahalılığıdır”. Bu bulgular, Doğrudan Gelir Desteği (DGD) kapsamındaki girdi desteklerinin ve ayrıca verilen prim desteğinin yetersiz olduğu olarak yorumlanabilir. Buğdayda, 2001 yılında destekleme alımlarının kaldırılması ile ülkedeki ekonomik istikrarsızlık, serbest piyasada oluşan fiyatların o yıllarda üretici aleyhine işlemesi, TMO'nun kendi bünyesinde bir fiyat açıklaması ve alımlarını düşürmesi, girdi fiyatlarındaki artışın üretici satın alma gücünde düşüşüne sebep olması gibi birçok sorunla karşılaşmıştır. Bu çalışma sonucunda da buğday gibi stratejik önemi olan bir ürününün destekleme alımlarının kaldırılmasının yanlış olduğu düşünülmektedir. Gübre pahalılığı da üretimi etkileyen en önemli sorunlardandır ve gübre desteği verilmesine rağmen verilen bu destek üreticiye yetmemektedir. Çiftçiler gübre pahalılığından şikâyet etmektedirler. Tarım araçlarının pahalılığı da önemli sorunlardandır ve bu araçlar için de destek beklenmektedir. Kars ilinde zirai ilaç kullanımının çok yetersiz olduğu söylenebilir.

Üretimsel Problemler

Buğday üreticilerin ikinci sıradaki en önemli problemleri üretimsel boyut altında toplanmıştır. Bunlar “iklim koşulları”, “verim düşüklüğü”, “su yetersizliği” ve “kullanılan gübre miktarıdır”. İklim koşullarının zorluğu buğday tarımını etkilemektedir. Örneğin, hasat alınması gereken dönemdeki aşırı yağışlar özellikle dolu yağışları üretimi olumsuz etkilemektedir ve üreticiler dolu yağışından 2011 yılında üretimlerinin etkilendiğini ve verim alamadıklarını söylemişlerdir. Yine Kars ilinde hayvancılığın daha ön planda olması buğday tarımının az yapılmasına ve verimin düşük kalmasına neden olabilmektedir. Bazı yıllardaki kuraklık nedeniyle su yetersizliği de verimi olumsuz etkileyen unsurlardandır. Bilinçli kullanılan gübre miktarı da verimi etkilemektedir. Kars ilinde gübre kullanmayanların sayısı oldukça fazladır. Kullanılan gübre miktarı genellikle 10-20 kg arasındadır ve gübrenin fazla kullanılması toprağa ve bitki besin maddelerine zarar vermektedir. Üreticiler gübre kullanımını konusunda bilinçlendirilmelidir. Tohum çeşidi, arazilerin parçalı olması ve su kirliliği ise ilde düşük düzeyde önemli görülen unsurlardır. Sadece “buğdaylık tohum” çeşidi kullanılmaktadır ve genellikle buğdayda, kuru tarım yapılmaktadır. Çiftçilerin, üretim maliyetini arttıran

“arazilerinin parçalı olması” olgusunu bir sorun olarak algılamamaları ilginç bir sonuçtur.

Yönetimsel Problemler

Buğday üreticilerin üçüncü sıradaki problemleri yönetimsel boyut altında toplanmıştır. Bunlar “çiftçilerin eğitimi”, “profesyonel yönetim anlayışı ile üretim yapma”, “yeni teknoloji takibi” ve “planlama ve denetimdir”. Kars ilinde yapılan çalışmada çiftçilerin eğitim düzeyini düşük olduğu ve dolayısıyla bu durumun verimi etkileyeceği görülmektedir. Üreticilere göre ilgili kurumlardaki ziraat mühendisleri de eğitim ve destek amaçlı olarak ilçelere/köylere yeterince gitmemektedir. Profesyonel yönetim anlayışı ile üretim yapma, üreticilerin yeni teknolojiyi takip etmeleri ve planlama ve denetime önem vermeleri verimi artıracaktır.

Pazarlama Problemleri

Buğday üreticilerin dördüncü sıradaki problemleri pazarlama boyutu altında toplanmıştır. Bunlar “reklam/tutundurma”, “dağıtım/satış imkanı” ve “unlu gıda tüketimidir”. Unlu gıda tüketiminin artması üreticiler açısından çok önemli görülmemektedir. Üreticilerin reklam/tutundurma ve dağıtım/satış imkânlarını çok fazla önemsemedikleri ortaya çıkmıştır. Buğday ithalatı ve diğer illerden buğday tedariki ise üreticileri olumsuz etkilemektedir.

Tartışma

Konyalı ve Gaytancıoğlu (2007), “Türkiye’de Buğdayda Uygulanan Tarım Politikaları ve Trakya Bölgesi Buğday Üreticilerinin Sorunları” adlı çalışmasında faktör analizi sonuçlarına göre üreticilerin en önemli sorunları “çiftçilerin eğitimi, unlu gıda tüketiminin artması, arazilerin parçalı olması, münavebeye uyulmaması ve verim düşüklüğü” olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonra, “fiyat politikaları, gübre ve zirai ilaçların pahalılığı” sorunu gelmektedir. Bölge için dikkat çekici bir grupta yer alan “tohum çeşidinin fazla olması ve gübre miktarı” da bölgede buğday tarımının daha fazla yapılmasının önünde bir engeldir. “Su yetersizliği ve su kirliliği” diğer önemli sorunlar arasındadır. Buğday ithalatı ve pazarlama sorunları ise son sırada yer almıştır. Buğday ithalatının olması üreticiyi zor durumda bırakabilecek, üretici buğdayını satarken zorlanabilecektir. Buğday ithalatı diğer gruptaki yargılara göre daha az önemli bulunmuştur. Kars ilinde yapılan bu çalışmada da pazarlama sorunları son sıralarda yer almıştır. Üretimsel faktörlerden iklim koşulları ve verimin düşük olması, İktisadi faktörlerden devlet desteği ve gübre pahalılığı da en önemli sorunlardandır.

Trakya bölgesi buğday üretimi açısından verimli topraklara sahiptir ve bölgede daha çok buğday-ayçiçeği münavebesi yapılmaktadır. Kars ili’nde yapılan bu çalışma sonucunda buğday ile arpa, fiğ, yulaf münavebesi

daha çok yapılmaktadır ve özellikle üreticilerin geçim kaynağı hayvancılık olduğu için arpa-fiğ münavebesi daha fazladır.

Trakya’da yapılan çalışmada en önemli sorun ise tohumluk seçimi konusunda yaşanmaktadır. Trakya’da her yıl 30-35 çeşit buğday tohumluğu çeşidi ekilmektedir. Bu kadar çok çeşit olması bölge üreticilerini yıldırma, üreticiler hangi tohumluk çeşidini ekeceğine karar vermekte zorlanmaktadır. Dekar başına kullanılan tohumluk miktarında, normal değerler 16-18 kg arasındadır. Trakya’da tohumluk miktarı 20-25 kg olarak belirlenmiştir ve normal değerlerin üzerindedir. Kars ilinde yapılan bu çalışmada ise üreticiler sadece ekmeclik buğday ürettiğinden, tohumluk seçiminde sorun yaşanmamaktadır. Tane rengine göre kırmızı buğday tohumluğu yoğun olarak kullanılıyorken, beyaz buğday da tohumluk olarak kullanılmaktadır. Ayrıca sertifikalı tohum, üreticilere pahalı geldiğinden, kullanılmamaktadır. Dekar başına kullanılan tohumluk miktarı ise 21-30 kg olarak belirlenmiştir ve normal değerlerin üzerindedir.

Trakya’da önemli bir sorun, belirlenen buğday fiyatının girdi fiyatlarına göre üreticilere düşük gelmesidir. Girdi fiyatları yüksektir ve üreticiler girdileri satın alırken zorlanmaktadır. Buğday alımını TMO’nin yapmasını istemektedirler. Kars ilinde yapılan bu çalışmada da üreticiler buğday fiyatlarından memnun değildir. Bunun en önemli nedeni olarak girdilerin pahalı, fiyatların ise yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Üreticiler genellikle ürettikleri buğdayları kendileri için üretmekte olup satmamaktadır. Satan üreticiler ise zahireciye yani tüccara satmaktadırlar. Buğday alımını TMO’nin yapmasını istemektedirler. Kars ilinde TMO kapalı olduğundan üreticiler buğdaylarını genellikle peşin olarak alan tüccarlara satmak zorunda kalmaktadır. Kars ilindeki zahireciler buğday, arpa vb ürünleri, ildeki verim düşüklüğü nedeniyle, genellikle diğer illerden tedarik etmektedirler.

Süzer (2004) isimli araştırmacı tarafından yapılan ve Ege Üniversitesi Tarımsal Uygulama ve Araştırma Merkezi’nin düzenlediği “Çiftçi Broşürü”nde yayınlanan “Buğday Tarımı” isimli çalışmada yurdumuzda buğday genellikle güzden (ekim, kasım) ve kışlık olarak ekilmektedir. Kışlık ekimde, yazlık ekime oranla daha yüksek verim elde edilmektedir. Kars ilinde ise, sert iklim koşulları nedeniyle buğday nisan mayıs ayında ekilmekte, ağustos ayında hasat yapılmaktadır. Süzer (2004) çalışmasında buğday tarımında bol ve kaliteli ürün alabilmek için yetiştirilecek çeşit ve ekilecek tohumun; kalitesinin çok önemli olduğunu, bölge şartlarına uyan, önceden ekileceği bölgede denenmiş, verim potansiyeli bilinen, kaliteli ve sertifikalı olması gerektiğini vurgulamıştır.

Kars ilinde yapılan bu çalışmada ise üreticilerin sertifikalı tohum kullanmadıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca Süzer (2004) çalışmasında en yüksek tane verimi alabilmek için dekara 16-18 kg tohumluğun yeterli olacağı belirtilmiştir. Kars ilinde yapılan bu çalışmada ise dekar başına kullanılan tohumluk miktarı 21-30 kg ile normal değerlerin üzerindedir. Bu durum buğday üretim maliyetlerini yükseltip, çiftçiye başka üretim alanlarına kaydırmaktadır.

Demir (2007) tarafından yapılan ve Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü tarafından yayınlanan “Buğday” isimli çalışmada, verimliliğin artırılması, üretim teknolojilerini yenilemek ve modern araç ve gereçler kullanılması gerektiği, verimliliği artırmak için eğitim verilmesi, sertifikalı tohumluk kullanmalarının teşvik edilmesi, bilinçli gübre ve ilaç kullanımının sağlanması gerektiği sonucuna varılmıştır. Kars ilinde yapılan bu çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

Öneriler

Bu çalışmadaki temel kısıtlar, araştırmanın sadece Kars bölgesine ait olması ve sadece buğday üreticilerini kapsamasıdır. Dolayısıyla bundan sonraki çalışmalarda örneklem diğer iller için genişletilebilir veya arpa, korunga, fiğ, yonca üreticilerini de kapsayacak şekilde bir çalışma yapılabilir. Ayrıca çiftçilerin devlet desteklerinden yararlanma düzeyleri ve sorumluluklarını yerinde getirmedeki başarıları araştırılabilir. Yani, çiftçi kayıt sistemine (ÇKS) dahil olan çiftçilere -koşullara göre- mazot, gübre, toprak analizi ve sertifikalı tohum için destekleme ödemesi ve ayrıca prim desteği yapılmaktadır. Arazileri tapulu olmayan veya müşterek tapulu çiftçiler bu destekten yararlanamamaktadırlar. Tapusu olan ve bu destekten yararlanan çiftçilerin sorumluluklarını ne derecede yerine getirdiği de incelenebilir.

Türkiye ekonomisi açısından Kars ilindeki buğday üretimi ve verimi diğer bölgelere ve illere nazaran düşüktür²⁵. Kars ili ekonomisinin temel sürücüsü ve getiri kaynağı hayvancılık olduğundan dolayı buğday üretiminden vazgeçilemeyeceği düşünülmektedir. Buğday üretiminin yan ürünü olan samanın, hayvancılığın temel yem bitkisini teşkil ettiğinden üretimi artırıcı önlemler alınmalıdır.

Netice itibariye bu araştırma ile Kars ilinde buğday üretimine özgü mevcut durum ortaya koyulmuş ve bundan sonraki çalışmalarda öneri olarak iki temel tartışma sorusu üzerine odaklanılmalıdır. Birincisi, “Kars ilinde buğday üretimi devam etmeli mi?” sorusu iken ikincisi, “Kars ilinde üretilen

²⁵ TÜİK, 2012.

buğdayın iktisadi açıdan Türkiye Ekonomisi üzerinde katkısı var mı?” sorusudur.

Aşağıda devlete ve çiftçilere yönelik öneriler de getirilmiştir.

Devlete Öneriler:

DGD sisteminin avantajlı yönü üreticilerin kayıt altına alınmasıdır. Çiftçilere DGD hizmeti verilebilmesi için arazi kullanıcılarının tespiti ve takibi çok önemlidir. Üreticilerin kayıt altına alınmasıyla ülke ekonomisine de katkıda bulunulacaktır. Üreticilere verilen her bir destek zamanında ve buğday maliyeti dikkate alınarak verilmelidir.

Kars gibi iklim koşulları ağır geçen, coğrafi şartları elverişsiz, zor koşullarda üretim yapılan bölgelerde üretimin artırılması ve verimin yükseltilmesi için desteklerin bölge koşullarına uygun olarak verilmesi yani Türkiye’de uygulanan tarım politikalarının ürüne ve bölgenin yapısına göre düzenlenmesi getirilebilir.

Bölge üreticileri TMO’nun alım merkezlerinin kapanmasından memnun değildirler. Ürünlerini mecburen tüccara veren üreticiler için bölgede TMO alım merkezleri geç olmadan yeniden açılmalıdır. Üreticileri tüccarın eline bırakmamak ve üreticinin emeğinin karşılığını tam olarak alabilmesini sağlamak için TMO piyasayı dengeleyici bir unsur olarak görev yapmalıdır.

Kars ilinde “*Tarım Sigortası*”nın cazipleştirilip ve yaygınlaştırılması için tedbirler alınmalıdır. İlde bulunan sigorta firmalarının tarım sigorta kotası konarak, çiftçilere eğitim vererek bilinçlenmeleri sağlanmalıdır. Bu bölge ve benzeri illerde sigorta poliçeleri devlet tarafından indirimli yapılmalıdır. Ayrıca diğer bir öneri olarak çiftçilerin fiyatlardan memnun olmaması nedeniyle, “*Tarım Merkez Ofisleri*” alış fiyatlarını belirlemelidir.

Çiftçilere Öneriler:

Bölgeye uygun, verimli, kaliteli, çimlenme kabiliyeti yüksek sertifikalı tohum kullanımına geçilmesi buğday verimini arttıracaktır. Ürünlerin verim ve kalitelerinin artırılmasını sağlamak için kaliteli tohumluğun dekara uygun tohum miktarıyla ekilmesi gerekmektedir. Kaliteli tohumluk elde edebilmek için, ürün tohumlarının farklı çeşitlerden ve yabancı maddelerden temizlenmiş, sağlam ve dolgun tanelerden oluşması sağlanmalıdır.

Verimin artırılması için yeni teknoloji takibi, modern araç-gereç kullanımı ve ilaç kullanımı bilinçli olması gerekmektedir. Yabancı ot, hastalık ve zararlılarla mücadele gibi bakım işlemlerinin zamanında

yapmaları gerekmektedir. Aksi durumda maliyetler yükselecek ve ürün randımanı düşecektir.

Üreticiler gübre kullanımı konusunda bilinçlendirilmelidir. Yanlış gübreleme hem ürünün kalitesine hem de birim alandan alınan verimin düşmesine neden olmaktadır. Gübrenin fazla kullanılması ise toprağa ve bitki besin maddelerine zarar vermektedir. Toprak analizine göre doğru gübrelerin, doğru zamanda ve doğru dozda tarlaya verilmesi gerekmektedir. Ayrıca üreticilerin toprak tahlili yaptırılmaları verimliliği arttıracaktır.

Arazilerin parçalı olması üreticiler açısından büyük problemdir. Bunun için toprak toplulaştırılmasının yapılmasıyla arazilerin parçalı olmasının önüne geçilecektir. Bu sorunu aşmak üzere devlet çiftçiler için faizsiz kredi vererek, uzun vadede çiftçinin toprak alımlarını güçlendirici politikalar izlemelidir.

KAYNAKLAR

- AKBAŞ, B.-DİĞDEM, İ.-ÜFTADE, G. 2005: “Orta Anadolu Bölgesinde Tohumluk Olarak Kullanılan Buğday Tohumlarında Virüs Varlığı” Bitki Koruma Bülteni, 45(1-4), 55-60
- ALTUNIŞIK, R.-COŞKUN, R.-BAYRAKTAROĞLU, S.- YILDIRIM, E. 2004: **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, SPSS Uygulamalı**, Sakarya Kitabevi, Sakarya.
- BOR, Ö. 2005: “Doğrudan Gelir Desteği Sistemi Sonrasına Bir Bakış”, Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi, 5(9), 33-51.
- BOYA, O.L.-KAFALI, M.A. 2008: **Kars Stratejik Gelişme Raporu**, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Ankara.
- DEMİR, A. 2007: “**Buğday**”, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, **T.E.A.E-BAKIŞ**, Sayı 9, Nüsha 1, Haziran 2007, 1-4.
- DEMİR, A. 2011: “**Buğday Durum ve Tahmin:2007/2008 Raporu**”, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, TEAE, Yayın No: 158
- ERKUŞ, A.-BÜLBÜL, M.-KIRAL, T.-AÇIL, F.- DEMİRCİ, R. 1995: **Tarım Ekonomisi**, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Eğitim Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları No:5, Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- KONYALI, S.- GAYTANCIOĞLU, O. 2007: “**Türkiye’de Buğdayda Uygulanan Tarım Politikaları ve Trakya Bölgesi Buğday Üreticilerinin Sorunları**”, **Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi**, 4(3), 249-259.
- NUNNALLY, J.C. 1978: **Psychometric Theory**, Second Edition, McGraw-Hill, New York.
- ORTA ANADOLU İHRACATÇI BİRLİKLERİ GENEL SEKRETERLİĞİ 2010: “**Değirmencilik Ürünleri Sektör Raporu**”, Haziran 2010.
- SARUHAN, Ş. C.-ÖZDEMİRCİ, A. 2005: **Bilim, Felsefe ve Metodoloji**, Alkım Yayınları, İstanbul.

- SÜZER S. 2004: **Buğday Tarımı**, Ege Üniversitesi Tarımsal Uygulama ve Araştırma Merkezi Çiftçi Broşürü; 51, Nisan, İzmir.
- T.C. ERZURUM VALİLİĞİ İL GIDA, TARIM VE HAYVANCILIK MÜDÜRLÜĞÜ 2008: **“Buğday Yetiştiriciliği,”** Çiftçi Eğitimi ve Yayım Şube Müdürlüğü, Erzurum.
- T.C. KARS VALİLİĞİ İL GIDA, TARIM VE HAYVANCILIK MÜDÜRLÜĞÜ, **“2007 Faaliyet Raporu”**, Kars.
- T.C. KARS VALİLİĞİ İL GIDA, TARIM VE HAYVANCILIK MÜDÜRLÜĞÜ, (Mülakat; İbrahim SARIALTIN (Ziraat Mühendisi) ve Recep ÇEVİK (Ziraat Mühendisi)), 06.02.2012.
- T.C. SERHAT KALKINMA AJANSI-SERKA 2010: **TRA2 Düzey 2 Bölgesi (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars) 2010-2013 Bölge Planı**, Ekim, Kars
- T.C. TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI 2011: **Çiftçi Kayıt Sistemine Dahil Olan Çiftçilere Mazot, Gübre ve Toprak Analizi Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ**, Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayım Genel Müdürlüğü, Resmi Gazete, Tebliğ No;2011/15, Sayı 27875, 15 Mart 2011.
- T.C. TOPRAK MAHSÜLLERİ OFİSİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (TMO), 2010: **“Staretejik Plan (2010-2014)”**, Ankara.
- T.C. TOPRAK MAHSÜLLERİ OFİSİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (TMO), 2011: **“2010 Yılı Hububat Raporu”**, Ankara, Ağustos.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) 2010: **Bölgesel Göstergeler TRA2 Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan 2009**, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara Nisan. TÜİK; 2012: **“Bitkisel Üretim İstatistikleri Veri Tabanı”**
<http://www.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul> (08.01.2012)
- UÇTU, R.- YAPAR, S. 2004: **“AB’ye Üyelik Sürecinde Türk Tarımının AB’ye Entegrasyonu ve Türk Tarım Politikalarında Değişim Eğilimleri”**, Uludağ Üniversitesi Ulusal Genç Bilim Adamları Sempozyumu; Değişen Dünyada Türkiye’nin Önemi, Bursa: Cilt 1, 6–7 Mayıs, 219-236.